

CIDOB Policy Brief

FEBRER
2014

05 JAPÓ I ESPANYA: DUES ECONOMIES DESENVOLUPADES ENFRONT D'UNA DÈCADA PERDUDA*

DOCUMENT DE RECOMANACIONS POLÍTIQUES

1.- Antecedents

El present document és una síntesi de les principals idees i conclusions sorgides de la comparativa entre les crisis financeres de Japó i Espanya, que en ambdós casos, han obert una fase depressiva que ha rebut el nom de dècada perduda, i que en el cas del Japó, fa gairebé 25 anys que dura. L'objectiu d'aquesta reflexió és mesurar l'impacte sever de les dues crisis, no només sobre els factors econòmics, sinó també i molt especialment, els seus costos socials i el dany sobre el sistema polític. L'Any Dual Espanya-Japó (2013-2014) que commemora quatre segles de relacions bilaterals, convida a compartir experiències i visions dels reptes comuns, que com es pot extreure d'aquest document, són molts, i molt determinants.

2.- La dimensió econòmica de la crisi financera

a) Factors similars

- En ambdós casos la crisi agreuja amb l'esclat d'una **bombolla** immobiliària i del mercat de valors, que beu de la desregulació financera i l'excés de crèdit de dubtós cobrament.
- El **creixement del deute**: en base a l'Euro, el sector privat espanyol obté accés a crèdit barat i aparentment inesgotable, i en només una dècada, triplica el seu volum. Com en

el cas del Japó, aquest endeutament no es destina al sector productiu, sinó a la inversió especulativa. Dos terços de tot l'endeutament privat espanyol d'aquesta dècada es destina a la construcció.

- L'esclat de la crisi afecta directament al **sector bancari**, que veu augmentar la morositat i disminuir el valor dels actius immobiliaris. Davant el risc de col·lapse del sector financer, el govern rescata les entitats bancàries més afectades. Les mesures parcials (injecció de capital públic, creació de bancs dolents) no són suficients en cap dels dos casos per obrir de nou l'aixeta del crèdit. Després d'anys de "viure perillósament", la banca mostra una total "aversió al risc" i contrau radicalment el crèdit.
- La caiguda del consum intern i dels ingressos de famílies i empreses comporta una caiguda de la recaptació fiscal i un increment del dèficit públic. És principalment així que el **deute privat es converteix en deute públic**.
- Aquest deute ascendeix al 200% del PIB al Japó i vora al 100% a Espanya, i és un llast per al creixement futur.
- Abans de l'esclat, la bombolla es veu alimentada per un sentiment d'**eufòria col·lectiva**, en el que es descarten les visions pessimistes i es parla de "miracle" econòmic i d'un nou paradigma de l'economia.
- Tant al Japó com a Espanya, les auditories que es faran a posteriori a les grans empreses i entitats financeres, faran aflorar casos de **gestió deslleial i d'ocultació** dels mals resultats en els balanços.
- La crisi en ambdós casos, és sistèmica i implica la necessitat de fer reformes molt profundes, i en molts casos, costoses per als polítics que haurien de conduir-les. Aquest fet, sumat al llast del deute, fa pensar en un període prolongat d'**estancament tendencial**.

* El present document recull les principals reflexions de la Jornada que va tenir lloc el passat 17 de gener sota el títol "Japan and Spain: two developed economies facing a lost decade", i que va comptar amb el suport de la Japan Foundation i la col·laboració de Japan Airlines i Caixabank.

b) Diferències

- Malgrat tenir en comú un volum important de **deute**, majoritàriament el deute japonès està en mans de nacionals, mentre que a Espanya, es tracta d'un deute contret amb l'exterior. Paral·lelament, Japó és un important creditor de deute exterior.
- Una diferència clau a l'hora d'afrontar les dues crisis ha estat que Espanya no disposa d'**autonomia en política monetària** per devaluar la moneda i fer més atractives les exportacions. Sense aquesta opció, les alternatives es limiten a incrementar la productivitat o reduir els costos laborals (devaluació interna), baixant salaris i/o reduint plantilles.
- A Japó el **cost social** de la crisi va ser molt important (el preu del sòl es va dividir per 5, mentre que a Espanya ho fet per 2) però possiblement va ser menys visible, en part degut a factors culturals, i a que l'estalvi familiar i la socialització de les pèrdues entre empresaris i treballadors va absorbir part del cop sobre la renda.
- A diferència del Japó, en moments de crisi l'economia espanyola expulsa gran quantitat de treballadors a l'**atur** (a novembre de 2013, taxa del 26,7%, 57,6% entre els joves menors de 26 anys), mentre que el pic màxim d'atur japonès (2002) no va superar el 5,4%, que a Espanya es consideraria gairebé plena ocupació.
- L'atur baix del Japó s'explica en part per un consens entre govern i actors socials per salvar els llocs de treball, però també, i en molt bona mesura, pel fet que al Japó, un 70% de les **dones es retiren del mercat laboral** al tenir el seu primer fill, amb independència del seu nivell d'estudis. Sense aquest fet, és possible que les taxes d'atur fossin equivalents.
- Un altre fet diferencial és que de mitjana, les **empreses japoneses són més grans** que les espanyoles i per tant, aparenten major múscul financer i són més sistèmiques per l'economia.
- A diferència d'Espanya, al Japó es va trigar gairebé 10 anys a actuar sobre els **actius dolents**, ja que es va entendre que eren conseqüència -i no causa-, de la crisi. Això va fer que seguissin creixent, i arrossegant a la baixa el valor conjunt dels actius.
- Una altra diferència clau és el model d'**estat del benestar**, que a Espanya és públic i de cobertura extensiva, mentre que al Japó, és un híbrid públic-empresarial amb una cobertura moderada.
- Per augmentar la recaptació, els dos països han incrementat els **impostos indirectes**, però encara i així, el nivell impositiu és molt diferent: a Espanya el tipus genèric és del 21%, mentre que a l'abril 2014 pujarà al Japó del 5 al 8%, amb un gran desgast polític.
- Japó compta amb una base més sòlida per a la recuperació econòmica, ja que té un sector productiu amb un **alt valor tecnològic**.

3- La dimensió política i social de la crisi

a) Factors similars

- En un cas i en l'altre, la **presa de decisions polítiques** es complica ja que cal atacar molts focus a l'hora i sovint, cada solució genera nous problemes, i té un elevat cost per als ciutadans.

- Davant d'això, ambdós països travessen una primera fase de **paràlisi** política, que dura més de 10 anys en el cas del Japó, i que a Espanya es trenca abans per imposició de la UE.
- El **calendari electoral** afecta la presa de decisions: al Japó, a la volatilitat de la opinió pública cal afegir-hi la fugacitat dels primers ministres, donant com a resultat polítiques erràtiques, fins i tot dins del mateix partit polític. A Espanya, la proximitat de les eleccions de 2011 fa que es posposi la presa de decisions i s'enceti la segona gran crisi. S'agreuja la irresponsabilitat política: els encerts tenen molts pares i els errors neixen orfes.
- Els mateixos poders públics alimenten la idea, -que no deixa de ser certa-, de que algunes de les causes (i per tant els responsables) de la crisi superen la capacitat de control de l'estat, i obeeixen a interessos transnacionals. Malauradament però, al desprendre's de la seva responsabilitat, el govern afavoreix la **desafecció política** dels ciutadans vers les seves institucions, ja que les perceben com a menys rellevants.
- En paral·lel, es fa palès que als dos països l'**estructura social** s'ha atomitzat i que és més difusa, fet que dificulta els vincles de solidaritat i la identificació dels interessos *dels comuns*.
- Davant d'aquesta fragmentació, el **nacionalisme** s'erigeix com un dels últims instruments efectius en mans de l'estat per cohesionar als ciutadans a l'entorn de les institucions polítiques debilitades, i entra en joc intensament en els dos casos.
- El **nivell educatiu** actua com un salvavides davant de la crisi, especialment dels treballadors adults. Malgrat tot, s'observa que els dos casos les empreses no poden absorbir a molts dels joves llicenciats, que al Japó es veuen abocats a feines poc qualificades i que a Espanya opten per marxar massivament a l'estranger.
- **L'envelliment de la població** és també un repte compartit, amb atributs similars de la piràmide demogràfica: una cúspide de la piràmide demogràfica que va ser delmada per la guerra, i les generacions del *baby boom*, que avui encara es troben en l'edat adulta però que avancen cap a la vellesa.

b) Diferències

- Una de les diferències claus entre els dos països és la **política migratòria**, que a partir del 2000 va afavorir l'arribada a Espanya a demanda, de mà d'obra estrangera poc qualificada, que es va ocupar principalment a la construcció, l'agricultura i el sector serveis. Entre 1996 i 2009, la població immigrant a Espanya va passar del 3 al 14% del total. Es tracta d'un col·lectiu que ha estat durament colpejat per la crisi al tenir menys o cap suport de la xarxa familiar.
- El mateix fenomen explica també en part les dificultats d'Espanya per millorar el nivell **educatiu mitjà**. Per contra, el sistema educatiu espanyol ja ha pogut demostrar una capacitat notable d'integració de nous nadius, que és encara una incògnita al Japó.
- Després de la crisi, Espanya s'ha convertit en un país **emissor d'immigrants**, ja siguin nous nacionalitzats que retornen al seu país o es mouen dins de la UE, o bé joves autòctons i amb un nivell alt d'estudis que emigren a treballar a l'exterior. Ambdós fenòmens són poc freqüents en el cas japonès.

- El **castellà** és un avantatge comparatiu d'Espanya, que permet mantenir un vincle amb l'Amèrica Llatina i la comunitat hispana dels EUA.
- Per diverses raons, algunes d'elles culturals, l'**expressió del conflicte** de la societat civil ha estat més visible a Espanya, on han proliferat les manifestacions i la crítica oberta a la classe política i als partits. Al Japó actual, el distanciament entre ciutadans i polítics és més cínic, fins i tot entre els mateixos votants dels partits.
- Si ens fixem en com el **context geogràfic** afecta la política nacional, veurem com la integració d'Espanya a la Unió Europea li dona un marc institucional regional, que tendeix a la integració. Japó per contra, manté una relació central amb els EUA (que sobrepassa el context regional) i una de competitiva i poc institucionalitzada amb els seus veïns, especialment amb la Xina.

4.- Conclusions i línies de prospecció futura

En base a les similituds i les diferències entre ambdós països, és possible extreure una sèrie de conclusions:

1. Que Japó i Espanya comparteixen **reptes comuns** claus per al seu futur, i que deriven del seu passat recent, de la transformació política i econòmica, i de l'esclat d'una crisi financera sistèmica, que hauria d'obrir un procés de reflexió capaç d'identificar les causes i posar defenses davant de noves crisis.
2. A partir de l'anàlisi comparada, s'observa que una explicació de la bombolla basada exclusivament en els tipus d'interès baixos és insuficient, com demostra el fet els tipus han estat baixos al Japó els darrers 20 anys. Lluny de desencadenants automàtics, s'identifica el paper responsable de la desregulació financera, l'ambient d'eufòria a crèdit, la connivència de polítics, financers i d'alguns ciutadans, i la reorientació massiva de les inversions de l'economia productiva a l'especulativa.
3. Tant al Japó com a Espanya, es dualitza cada cop més el **sistema fiscal**: per una banda, creixen els impostos indirectes –que són menys visibles i neutres a efectes de comerç internacional–, al temps que els directes es concentren més en les rendes del treball i menys en les de capital, que poden fàcilment deslocalitzar-se.
4. El **deute** és una llosa per al creixement futur de l'economia, i en certa manera també ho és per a la democràcia, en tant que hipoteca generacions que encara no han nascut i que no tenen cap influència sobre la presa de decisions actuals. Malgrat que aquest problema és comú a ambdós països, el Japó compagina els seus deutes amb el fet de ser al mateix temps el primer creditor del món.
5. La **formació** del capital humà és important per mitigar el comportament crematístic del mercat laboral a Espanya, i fa més competitiu el sector exterior augmentant la productivitat, la capacitat d'innovació i de produir béns d'alt valor afegit.
6. Malgrat tot, s'evidencia que la formació no ho és tot. Tant a Espanya com a Japó hi ha un **desequilibri creixent** entre la inversió en educació que han fet les noves generacions de professionals i la recompensa que els ofereix el mercat de treball. A Espanya, molts d'aquest joves es recolzen en les seves habilitats lingüístiques i/o en el mercat europeu per buscar millors oportunitats a l'estranger.

7. La pertinença d'Espanya a la **UE i a la moneda única** és un element ambivalent: si bé es cert que l'entrada a l'Euro va alliberar el flux crèdit que va inflar la bombolla, també ho és que van ser els actors polítics i financers nacionals els que van treure els frens i es van llançar per la muntanya russa financera. També és per pertànyer a la moneda única, que Espanya no pot devaluar i per fer més atractives les exportacions, i és més, és el regulador europeu el que imposa mesures d'austeritat amb enormes costos socials i polítics. Si observem però el cas del Japó, on la paràlisi política ha durat més de 10 anys, podem afirmar que la UE ha agilitzat la presa de decisions. I mirant endavant, serà també des d'instàncies europees que es reforçaran les garanties i els controls sobre la política econòmica, que caldran per prevenir futures crisis. Els interessos privats transnacionals d'avui exigeixen controls transnacionals, que a Europa passen ineludiblement per les institucions comunitàries.
8. Les **projeccions demogràfiques** auguren que en els propers 30 anys, la proporció de població per sobre de 65 anys es doblarà a Espanya (de 17% a 34%), mentre que la que estarà en edat de treballar (entre 16 i 64 anys) es reduirà de 30 a 22 milions. La pressions sobre els mecanismes de seguretat social seran cada vegada més importants, a no ser que es produeixi un increment de la fecunditat o bé que arribin nous treballadors immigrants que augmentin la població de cotitzants.
9. La voluntat de supeditar les institucions polítiques al lliure mercat, presentat com un entorn "neutre", que s'autoregula i en certa manera, és irresistible, queda qüestionada per l'actual crisi financera. L'estat és avui encara l'únic parapet des del qual el ciutadà pot defensar els seus interessos davant d'aquells que són transnacionals i no representatius.
10. La crisi actual és, possiblement, la que més severament ha impactat el **sistema polític i constitucional** del seu temps, danyant el vincle entre societat i política, amenaçant de posar fi al **contracte social** tal i com va ser concebut a la caiguda de l'absolutisme. El consens social és molt més important al Japó que a Espanya.
11. L'**estudi històric** de les crisis econòmiques evidencia que per a la recuperació, són factors clau: a) la qualitat de les institucions, b) el coneixement de la societat i les seves necessitats més urgents, i c) la comprensió efectiva de les causes que han produït la crisi. Aplicats a la situació actual, només sembla que es doni la tercera de les condicions.
12. Si bé és cert que sovint ens lamentem de la **desafecció** generalitzada, la realitat és que sovint la classe política reflecteix força fidelment, la societat a la que representa. Massa sovint, polítics inconscients reflecteixen ciutadans inconscients.
13. En aquest context, i en una tendència que es comuna a molts dels avenços tecnològics actuals, **sacrifiquem qualitat per quantitat** i ens veiem inundats per una quantitat enorme mosaic de detalls amb els que és difícil compondre la informació, i gairebé impossible, el coneixement.
14. Fins i tot en el cas d'Espanya, la multiplicació de manifestacions diu més de la fragmentació dels moviments socials, que no pas de la seva capacitat d'exercir pressió real. Els nous **mitjans de comunicació** de masses, els avenços de les TIC i la proliferació de les xarxes socials influeixen no només en el missatge i el canal, sinó que progressivament, en els mecanismes de presa de decisions dels individus.

15. A Espanya, la competència entre govern i oposició ha alimentat la majoria de les grans **manifestacions ciutadanes** (contra el terrorisme, contra la guerra, en defensa de la família) que des de 2007, s'han deslligat de la lògica partidista i s'ha tombat vers moviments alternatius o plataformes ciutadanes. Per contra, al Japó, l'hegemonia del Partit Liberal és un reflex de la manca d'alternatives i la dificultat per oposar-se al govern, a mesura que els grups d'extrema esquerra i els sindicats han perdut capacitat de mobilització. Principalment són els *radioactivistes* els qui surten al carrer per oposar-se a les centrals nuclears.
16. Existeixen dubtes raonables que fan pensar que hi ha algunes **lliçons de la crisi** encara no s'han extret: n'és un exemple el fet que el sector públic lideri la recuperació de llocs de treball a Espanya en un moment on és prioritari reduir el dèficit públic.
17. Sembla que el Japó haurà d'enfrontar en el mig termini un debat profund sobre la seva política d'**immigració**, al que Espanya pot aportar la seva experiència directa. En el curt termini, sembla que les solucions pal·liatives que es buscaran seran prolongar la vida laboral dels treballadors amb bona salut i incrementar la inserció laboral de les dones.
8. Cal fomentar un intercanvi d'experiències entre Japó i Espanya a l'entorn de la **política migratòria** i el seu impacte social i polític. La convergència demogràfica i la naturalesa dels reptes que enfronten ambdós països recomana un intercanvi sostingut de les experiències i bones pràctiques.
9. Existeix també una complementarietat important en relació a la projecció d'ambdós països vers les seves àrees geogràfiques d'influència: Espanya pot aportar al Japó el seu coneixement i paper clau a la Mediterrània i Amèrica Llatina i el Japó a Espanya, la seva relació i posicionament vers el Pacífic.
10. CIDOB buscarà col·laborar amb instituts japonesos per consolidar i aprofundir en aquestes qüestions d'interès mutu.

5.- Recomanacions

1. Cal tenir present que el sanejament de la banca és només una acció parcial per resoldre la crisi financera, un cop controlats els danys, cal prendre mesures que reobrin l'accés al **crèdit** de l'economia real.
2. Més enllà de mesures conjunturals, ambdós països han d'afrontar **reformes estructurals** profundes: reformar la fiscalitat, revisar les prestacions públiques i racionalitzar les administracions.
3. Entorn a la **política fiscal**, a Espanya, on els tipus ja són força alts, cal expandir la base taxable, maximitzant el nombre de cotitzants i fent que evadir el pagament dels impostos surti més car. Cal introduir també cotitzacions selectives.
4. Tant Espanya com el Japó, hauran d'enfrontar un debat nacional que revisi la política de **subsidis i prestacions**, que es pressiona per l'estancament de l'economia i l'envelliment de la població. És possible que calgui qüestionar el principi d'*universalitat*, en la línia d'introduir-hi criteris més selectius que reforcin la progressivitat.
5. A Espanya, l'**austeritat** ha tingut un fort impacte sobre la societat, físic i psicològic, però a diferència del que ha passat a la resta d'economies del sud d'Europa, no sembla que estigui alterant significativament l'escenari macroeconòmic. Cal avaluar permanentment els efectes de les polítiques i si cal, ser àgil en la seva reorientació.
6. En aquest sentit, la profunditat de les reformes que caldrà engegar recomana obrir-les al debat públic, buscant el màxim consens entre actors socials i representants polítics. Cal reforjar un **contracte social**, que legitimi l'autoritat política democràtica.
7. Conscients de que a ambdós països augmenta la **desigualtat i la pobresa**, cal salvaguardar el principi de justícia social i de solidaritat entre els ciutadans: això implica apostar per la formació del capital humà, garantint l'accés a una educació de qualitat que tant a Espanya com al Japó, és una eina potent d'equiparació social.